

מעמד הר סיני ב'דרמה' וב'נאום'

– עיון אינטרטקסטואלי –

פרשנות פנים-מקראית

כבר חכמי המדרש הקדמונים עמדו על האופי האינטרטקסטואלי של המקרא – בלשונם: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר"¹, דהיינו, מן הראוי ליתן את הדעת ליחס הגומלין הפרשני שבין פרשיות וכתובים בספרי התנ"ך. לאחרונה, נזקקים לו חוקרי המקרא,² המוסיפים וטוענים, כי הקשרים הלשוניים והענייניים שבין הטקסטים המושווים – מחייבים את הקורא לפענח את המוצפן בהם על דרך זו.

במאמר שנתפרסם בשנתון "שאנן" ח' (תשס"ב-תשס"ג) עמודים 33-56: "מעשה-המרגלים בדרמה ובנאום – עיון אינטרטקסטואלי" – נזקקתי לפרשנות פנים-מקראית – כדי לבאר את מעשה-המרגלים (במדבר י"ג-י"ד), החוזר ונשנה בנאומו של משה (דברים פרק א'), שלא על דרך פרשנות ביקורת-המקרא. לדעתי, מה שנראה כשונה או כסותר – נובע מדרכי הסיפור השונים:

הדרמה מגוללת את פרטי העימות מרגלים-העדה-משה, בקדש, בעת אירוע הדברים – מנקודת מבטו של האל הכל-יודע.

לעומת זאת, מציג הנאום את העימות העם-האל כאירוע אחד ברצף של מסכת אירועים במדבר, – מנקודת מבטו של מנהיג, המבקש לעורר את תשומת לבו של הדור העומד להתנחל בארץ המובטחת. המסר – הנסתר בדרמה והגלוי בנאום – אחד: הקריאה לבטוח בד'; וניגודה – המרי בו. במשתמע: אמונת האדם, בכל מצב – בהשגחה אלוהית; עמידתו בניסיון – דווקא בהיותו במצוקה; תוחלתו לנס, גם כאשר המציאות קשה.³

עיון אינטרטקסטואלי מעין זה ייעשה, במאמר הנוכחי, בתיאור מעמד הר סיני, כדרמה, מנקודת מבטו של האל הכל-יודע (שמות י"ט-כ', כ"ד), החוזר ונשנה בנאומו של משה אל דור הבנים

תאריכים: מעמד הר סיני, פרשנות פנים-מקראית, דרמה, נאום.

1. ראה ירושלמי, ראש השנה, פ"ג ה"ה.
וראה מ' וייס, "מלאכת הסיפור במקרא", מולד, תשרי תשכ"ג, עמ' 402-406; מקראות כוונתם, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 293-334.
2. ראה י' זקוביץ, מבוא לפרשנות פנים-מקראית, אבן יהודה, 1992.
G.R.O'say, "Intertextuality", in J.H. Hayes (ed), *Dictionary of Biblical Interpretation*, vol.1, Nashville 1999, pp. 546-548.
3. ראה נ' אררט, "שלושה מלכים במצור", שאנן, ז', חיפה, חשון תשס"א (נובמבר 2000), עמ' 11-53.

שנתון "שנ" – תשס"ד כרך ט'

(דברים ד'-ה'). נראה לנו, שגם כאן, קיים מסר משותף: מעמד הר סיני – כתופעת טבע מדהימה במראה ובעצמה קולית – לא בא להביא את העם להאמין באלהים 'קיים', שעה שיראו את תמונתו (=דמותו) – כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג, כ). תכלית המעמד נורא ההוד – מבחינת האל – היא להביא את העם, העומד לבוא בברית עם אלוהיו, להאמין בתופעה של נביא-שליח:⁴ אדם, המתווך בין דבר-האל ובין מושאי-דברו, בני-האדם – מחד-גיסא; ומאידך-גיסא – משמיע את דברם לפני האל:⁵ נביא מקרבך מאחיד כמ'ני יקים לך ד' אלהיך אליו תשמעון ככל אשר שאלת מעם ד' אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר: לא אסף לשמע את קול ד' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות (דברים י"ח, טו-טז).

ואכן הדרמה (בשמות) מציעה את ההכנות לברית – ואת טקס כריתת הברית – כמסגרת בלבד למסר, החשוב לדורות, מנקודת המבט של האל הכל-יודע: הנה אנכי בא אליך בעב הענן – בעבור ישמע העם בדברי עמך; וגם כך יאמינו לעולם! (י"ט, ט). משה – נביא-שליח מתווך-בין-האל-ובין-העם. לפיכך, בדרמה, כבר במערכה הראשונה משמש משה מתווך מטעם האל בינו ובין העם – בהכנתו לקראת הגילוי האלוהי. במערכה המרכזית, מתברר, כי העם, הנחרד מן המעמד נורא ההוד, מבקש ממשה, כי ישמש, מטעמו הוא, מתווך בין האל ובין העם. ואמנם, במערכה השלישית, מייצג משה – בכל הליכות טקס כריתת הברית – את שני הצדדים: פועל הן מטעם האל והן מטעם העם. הגילוי האלוהי – בענן כבד, באש ובקול שופר – אינו אלא רקע לדו-השיח המתנהל בין משה ובין האלהים: משה ידבר (בעוד) והאלהים יענו בקול (חזק) (י"ט, ט).

בנאומיו (בדברים) נזקק משה לברית רק בדרך אגב בלבד. בנאום הראשון (פרק ד') מאזכר משה את יום אשר עמדת לפני ד' אלהיך בחורב רק כדי לציין את המשתמע מן המעמד המרשים: קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול! (ד', יב) והמסקנה: השמרו לכם פן תשכחו את ברית ד' אלהיכם... ועשיתם לכם פסל תמונת כל... (ד', כג).

לעומת זאת, בנאום השני (פרק ה') מתייחס משה למעמד הר סיני במפורט. וכאן, כמו בדרמה, מבליט משה את תפקידו כמתווך: אנכי עמד בין ד' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ד', כי יראתם מפני האש ולא עליהם בהר... (ה', ה). וכאשר מבקש העם: קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ד' אלהינו... ושמענו

4. ראה רמב"ם, **משנה תורה** הלכות יסודי התורה פרק שמיני (א): "...ובמה האמינו בו (במשה), במעמד הר סיני, שעניינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים; והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו. ואנו שומעים: משה לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אמר: 'פנים בפנים דבר ד' עמכם'... ומנין שמעמד הר סיני לבדו הוא הראיה לנבואתו, שהיא אמת שאין בו דופי, שנאמר 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם כך יאמינו לעולם'."

ובעקבותיו מ"ש הכהן מדווינסק, **משך חכמה**, ירושלים, תשנ"ד, בהקדמה לפרשת שמות: "לא כן משה רבינו, שכל ישראל שמעו, שהקב"ה מדבר למשה פנים אל פנים; וכולם הגיעו למעלת הנבואה; וראו איך הקב"ה מדבר עמו. לכן אמר: הנני בא אליך בעב הענן בעבור ישמע וכו' וגם כך יאמינו לעולם."

וראה לאחרונה ז' רונס, "מטרת מעמד הר סיני", **תורה מציון** (קובץ מאמרים), ירושלים, תשס"ב, עמ' 61-72. "מטרת המעמד היא לבסס את אמונת העם במשה כנביא ד' " (עמ' 63).

5. ראה ב' אופנהיימר, **הנבואה הקלסית – התודעה הנבואית**. ירושלים, תשס"א.
וראה י' מופס, "בין דין לרחמים: תפילתן של נביאים", **תורה נדרשת**, תל-אביב, 1984, עמ' 39-87.

ועשינו (ה', כד) – נעתר האל: ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה וכו' (ה', כח).⁶

זאת – ועוד: פרשנות פנים-מקראית תצביע על הזיקה שיש לסיפור התגלות-אלהים במעמד הר סיני אל סיפור התגלות-אלהים למשה בסנה (שמות ג', א-ו): אותו רקע – מדבר וחר; אותה התגלות – בקול ובאש; ואותו מרחק מן האלוהי: וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה. וירא מלאך ד' אליו בלבת אש מתוך הסנה... ויאמר: אל תקרב הלם... ויסתר משה פניו, כי ירא מהביט אל האלהים. בשיא האירוע בא האות לאמונת העם בשליחותו של משה (שם, שם, יב): בהוציא את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה.⁷

בין הדרמה ובין הנאום

הדרמה –

הסיפור בשמות כתוב ב'לשון של פעולה', המציבה את האירועים בהווה. הקוראים-המאזינים נדרשים לבנות מן ההתרחשויות כאן-ועכשיו 'תמונות' ו'מערכות'. עליהם לראות מעשים ותכונות של 'גיבורים' ולהבחין ב'קונפליקט' של 'הגיבורים' בזולתם או בסביבתם.⁸ כמפורט להלן (ראה טבלה): הדרמה "מעמד הר סיני – בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם" – ערוכה במבנה קלסי של שלש מערכות. בכל מערכה: 'פתיחה' וחמש תמונות. בסוף – 'סיום' לכל הדרמה.

מערכה ראשונה – ההכנות לקראת המעמד – שמות י"ט, א-טו.

מערכה שנייה – המעמד: הגילוי האלוהי – י"ט, טז-כ, יח.

מערכה שלישית – הברית לאחר המעמד – כ"ד, א-יח.

הצעתנו זו – להסמיך את פרק כ"ד אל פרקים י"ט-כ – אמורה לפתור את הבעיה הפרשנית המצויה בפתיחת פרק כ"ד;⁹ והיא גם עשויה לבאר את מיקומה של פרשת "המשפטים" בין שתי המערכות השנייה והשלישית.

על-פי הצעתנו עשה העם, במערכה הראשונה, את כל ההכנות על-מנת לראות את תמונת (דמות) האלוהים: כי ביום השלישי ירד ד' לעיני כל העם על הר סיני (י"ט, יא). ברם, במערכה השנייה, מתברר, כי העם לא זכה לגילוי האלוהי המיוחל: וכל העם ראים את הקולות ואת הפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן... (כ', טו) – רואים בלבד; וזאת – מפני אשר ירד עליו ד' באש (י"ט, יח) – ולא בדמותו. רק לאחר

6. השווה אופנהיימר, שם, תשס"א, עמ' 229.

7. ראה נספח ב': מפת יציאת מצרים. על מנת להגיע אל הר סיני שמצפון למדין, בארץ אדום (שעיר), חייב משה לסטות מן הציר המרכזי דרך ארץ פלשתים (בכיוון לבאר-שבע), כשהוא פונה אל הציר הדרומי דרך המדבר ים-סוף (בכיוון לאילים-אילת).

8. ראה ניסן אררט, הדרמה במקרא, ירושלים, תשנ"ז, עמ' 11-1.

9. ראה מחלוקת רש"י אבן-עזרא ורמב"ן על-אתר בשאלה: אימתי ארעו הדברים. רוב הפרשנים דבקים בסדר הכתובים בתורה.

השלמת טקס הברית, במערכה השלישית, זוכים הנבחרים שבעם – משה ואהרן, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל – ו י ר א ו את אלהי ישראל, ותחת רגליו – כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר; מראה נבואי, בלא דיבור אלוהי, כמבואר בסמוך: ואל אצילי בני ישראל – לא שלח ידו (לא היתה עליהם "יד-ד")¹⁰ ו י ח ז ו את האלהים (בלבד), (לאחר ש) ויאכלו וישתו (כ"ד ט-יא).

הנאום –

גם משה מציין, בנאומו, בהדגשה: וידבר ד' אליכם מתוך האש – קול דברים אתם שמעים ותמונה (דמות!) אינכם ראים זולתי קול (דברים ד', יב) ... כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ד' אליכם בח'רב מתוך האש (שם, טו). להרחקת זכר של ראיית כל דמות בחורב, שומט משה, במכוון, את 'הריאיון' ואת 'החזיון' הבאים לאחר טקס הברית. לעומת זאת, מוסיף משה ומבליט את המסר הנסתר בדרמה: פנים בפנים¹¹ דבר (=נתגלה)¹² ד' עמכם בהר מתוך האש – אנכי עמד בין ד' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ד' (ה', ד-ה). ... ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך – וההר בער באש – ותקרבו אלי... ותאמרו: הן הראנו ד' אלהנו את כבודו (= הענן. כלשון הכתוב: וישכן כבוד ד' על הר סיני ויכסהו הענן – שמות כ"ד, טז) ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש – היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי – ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת ... קרב אתה ושמע... ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ד' אלהינו אלינו – ושמענו ועשינו (ה', כא-כד). – מעמד הר סיני לא בא אפוא אלא: בעבור ישמע העם בדברי עמך – וגם כך יאמינו לעולם ("ט, ט) – כדברי ד' למשה בתמונה המרכזית של המערכה הראשונה בדרמה.

הדרמה –

זאת – ועוד: הצגת מעמד הר סיני כדרמה – על-פי הבנת דברים זו – שוללת בעליל את האפשרות שהעם שמע את עשרת הדברות (או חלקם).¹³ מסתבר, שבעקבות קול השופר (ה) הולך וחזק מאד, נדמה לעם, כי משה ידבר (בעוד) והאלהים יענו בקול (חזק) ("ט, ט) – זאת בלבד! לפיכך, נחרד מן הקולות, מן הלפידים ומקול השופר, – מבקש העם את תיווכו של משה. את עשרת הדברות, כמתווך, יעביר משה אל העם רק לאחר שומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (כ', יט); ועם שובו מן ההר: ויבא משה

10. כפירוש רבנו אברהם בן הרמב"ם על בראשית ושמות, לונדון, תשי"ח, עמ' שע"ו-שפ"ב. מובא ע"י ח"י חמאלי, "מקראות כפירושם", מעיינות, י"א, עמ' 36-38; וראה, שם, עמ' 40 פירוש דומה של רבותינו בעלי התוספות.

11. אפשר, כדי לשנות מן האמור במשה (שמות ל"ג, יא) ודבר ד' את משה פנים אל פנים, כאשר ידבר איש אל רעהו; ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים (דברים ל"ד, י). ראה פירוש ספורנו לכתוב בשמות י"ט, ט וביאורו אצל י' קופרמן "מעמד הר סיני", שמעתי, טבת-אדר א', תשס"ג, עמ' 31-33, "פנים אל פנים" מציין את דרגת המיוחדת והייחודית של משה רבינו, ורק לו, ממתן תורה ואילך. ואפשר, שהביטוי "פנים בפנים" מבליט יותר את ראיית הפנימיות של הטרנסצנדנטי אל מול ראיית החיצונית של תמונת האל. ראה ד' אפשטיין, "על מקור האחריות במשנתו של עמנואל לוינס", אקדמות, י"א, (תשרי תשס"ב – אוקטובר 2001) עמ' 48-50.

12. השווה שמות ו', כח; הושע א', ב ועוד במקרא. ראה פירוש בהערה 18 להלן.

13. ראה רמב"ם, מורה-נבוכים, ח"ב, סוף פרק ל"ב וראשית פרק ל"ג.

שנתון "pse" – תשס"ד כרך ט'

ויספר לעם את כל דברי ד' (=עשרת הדברות) ואת כל המשפטים – ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל (עשרת) הדברים אשר דבר ד' נעשה (כ"ד, ג).¹⁴

על-פי השתלשלות דברים זו לא שמע העם כלל את עשרת הדברות במעמד הר סיני. רק בשוב משה מן ההר (פרק כ"ד, ג) מסר לעם, כנביא-שליח, את כל דברי ד' – דהיינו עשרת הדברות (שמות כ', א-יד); ואת כל המשפטים – הפרשיות הנוספות בין המערכה השנייה והשלישית: ויאמר ד' אל משה: כה תאמר אל בני ישראל: אתם ראיתם, כי מן השמים דברתי עמכם – לא תעשון אתי אלהי כסף... מזבח אדמה תעשה לי... (כ', יט-כג); ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כ"א-כ"ג). את עשרת הדברות לא כתב משה, מטעמו, אלא למחרת היום – לצורך כריתת הברית: ויכתב משה את כל דברי ד' (לאחר ש) וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר (לייצוג האל) ושתי עשרה (אבני) מצבה (לייצוג) לשנים עשר שבטי ישראל (כ"ד, ד).

במרכז הטקס, בבוקר אותו יום, בין ויקח משה חצי הדם וישם באגנות – וחצי הדם זרק על המזבח (המייצג את האל) (כ"ד, ו); ובין ויקח משה את הדם (שבאגנות) ויזרק על (המצבות המייצגות את) העם – ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם על כל (עשרת) הדברים האלה (שם, ח), – פועל משה לאישור הברית: ויקח ספר הברית (=דברי ד' = עשרת הדברות)¹⁵ ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע (שם, ז). "ספר הברית" הוא איפוא "לוח-הברית" שמשה כותב למען העם (ה' ס ל), המתחייב לקיים את תוכנו; ואילו לשם קבלת "לוח הברית" השני – מטעם האל (האדון)¹⁶ – מצטווה משה בתום הטקס: עלה אלי ההרה והיה שם (בערפל) – ואתנה לך את לחות האבן (דהיינו) התורה והמצוה אשר כתבתי להורתם (כ"ד, יב).

הנאום –

תמונת הדברים, שלפיה לא שמע העם כלל את עשרת הדברות, מצטיירת גם בנאומו הראשון של משה, המציין: יום אשר עמדת לפני ד' אלהיך בחרב (ד', י) ... וידבר ד' אליכם מתוך האש – קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ר'אים זולתי קול (שם, יב). משה מדגיש: לא שמעתם את דברי-ד' (=עשרת הדברות). רק, לאחר מכן, בעקבות טקס הברית למחרת: ויגד לכם (באמצעותי) את בריתי, אשר צוה אתכם לעשות, ('הברית' = עשרת הדברים; ויכתבם על שני לחות אבנים (שם, יג) – לוח אחד – מטעם העם, (הנסל) ולוח אחד מטעם אלהים (האדון). על כל לוח כתובים "עשרת הדברים".

14. ראה ביאור רמב"ן על-אתר: "והם אמרו נעשה כל דברי ד' אשר צוה אותנו ב'עשרת הדברות'". וראה ב' אררט, "כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום – מהי? כל התורה הזאת (דברים כ"ז, א, ג) – מהם?", **שאנן, ג'**, תשנ"ז, עמ' 25-15.

15. השווה מ"ד קאסוטו, **פירוש על ספר שמות**, ירושלים, תשי"ד, עמ' 218. וראה הרב יוסף קאפח, **פירוש רבינו סעדיה גאון על התורה**, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 3. ושם הערה 2.

16. ראה אררט, **שם**, הערה 12. דר' מ' מרגליות, עפ"י מדרשים קדומים ועל-יסוד נוהג כריתת הברית במזרח העתיק, טוען כי "שני לוחות הברית" מייצגים את שני עותקי "עשרת הדברים" – כנוהג המקובל בעמים בעת העתיקה (מצרים, חיתים וכד').

שנתון "μee" – תשס"ד כרך ט'

בנאומו השני שוב מציין משה: את (עשרת) הדברים האלה דבר ד' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל – קול גדול (אתם שומעים)¹⁷ ולא יסף (תוכן משמעותי). (רק לאחר-מכן בעקבות טקס הברית) – ויתבם (בתוכן ובמשמעות) על שני לחות אבנים (=שני לוחות הברית) – ויתנם אלי (שם, יט).

'הקול' האלוהי ששמע העם הוא 'דיבורו' של האל, דהיינו התגלותו,¹⁸ כפי שחוזר משה ומבאר: השמע עם קו ל אלהים מדבר (=מתגלה) מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (ד', לג) ... מן השמים השמיעך את ק' לו ליסרך, ועל הארץ הראך את אשו הגדולה, ודבריו שמעת מתוך האש (שם, לו). ואלה גם דברי העם: כי מי כל בשר אשר שמע קו ל אלהים חיים מדבר (=מתגלה) מתוך האש כמנו – ויחי (ה', כב).

משה – מפורש יותר מן המוצע בדרמה – מבקש להעביר לדור הבנים את ההתרחשות נוראת ההוד שחוהו העם במעמד הר סיני: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך – והודעתם לבניך ולבני בניך... אשר ילמדון ליראה אתי... ואת בניהם ילמדון (ד', ט-י). ד' אלהינו כרת עמנו ברית בחרב. לא את אבותינו כרת ד' את הברית הזאת, כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים (ה', ג-ב). מי יתן, והיה לבכם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים – למען ייטב להם ולבניהם לעלם (ה', כו). במיוחד מדגיש משה: פן תשכחו את ברית ד' אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל... כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ד' אלהיך להכעיסו (ד', כג-כה).

לחרדה זו של משה מפני עשיית פסל תמונת כל – לדמות את האלהים – אין זכר בדרמה עצמה. ברם אזכור לעניין זה מצוי בקטע הנוסף שבין המערכה השנייה והשלישית: ויאמר ד' אל משה כה תאמר אל בני ישראל: אתם ראיתם, כי מן השמים דברתי עמכם – לא תעשון אתי אלהי כסף; ואלהי זהב לא תעשו לכם – לשם ד'! (כ', יט-כ). יצוין: משה (בדברים) נושא את דבריו שנים רבות לאחר חטא העגל, שאירע אך ארבעים יום לאחר עלותו אל ההר; וזאת – בסמוך לאחר האירוע בבעל-פעור: עיניכם הראות את אשר עשה ד' בבעל פעור, כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור (כמו אחר העגל), השמידו ד' אלהיך מקרבך (ד', ג). משה, הדובר אל מי שעשויים להיפגש, בקרוב, עם התרבות האלילית של ארץ כנען, חוזר ומבליט את העדר תמונת האלהים במעמד הר סיני; ומכאן האיסור לסמלו בכל צורה שהיא, והאזהרה שלא לעובדו בכל דרך המגשימה את דמותו. עניין זה אינו תופס מקום בדרמה, שעניינה, כאמור, הגילוי האלוהי (מעמד הר סיני), שבמרכזו: האמונה בשליחות משה כנביא (מתווך) – מי שכרת את הברית בין האל ובין העם. לפיכך מוטיב הירידה מן ההר מובלט בספר שמות, ואילו מוטיב האש היורדת מן השמים מודגש בספר דברים.²⁰

17. כדבריו בסמוך: ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי וגו' (ה', כ).

18. "דָּבָר" במשמעות של גילוי אלוהי מצוי במקרא כגון: ויהי ביום דבר ד' אל משה בארץ מצרים (שמות ו', כח); תחלת דבר ד' בהושע (הושע א', ב) ועוד. מכאן לשון חכמים "עשרת הדברות" – "דבר" ביחיד. ללמדך: "עשרת הדברים", בלבד, בגילוי אלוהי נאמרו. ראה מאיר גרובר, "שינוי השם של 'עשרת הדברים'", בית מקרא, תשרי-כסלו תשמ"ב, עמ' 16-21. שינוי השם מ"עשרת הדברים" ל"עשרת הדברות" נעשה מפני "תרעמת המינין".

19. מעניינת ההקבלה ללשון הפתיחה: כה תאמר... ותגד לבני ישראל: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שמות י"ט, ג-ד).

20. ראה ישראל רוזנסון, "מעמד ועוד מעמד, משמעות ועוד משמעות", הצופה, ה' סיון תשס"א (27.5.01).

מבנה הדרמה

מעמד הר סיני

- בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם
(שמות י"ט, א-כ'; יח; כ"ד, א-יח)
מערכה ראשונה: ההכנות לקראת המעמד
– משה המתווך בין האל ובין העם מטעם ד' –
(י"ט, א-טו)
- פתיחה:** הזמן והמקום
(א-ב)
בחדש השלישי... ויחן שם ישראל נגד ההר.
- תמונה א':** משה כמתווך מצטווה להציע לעם את תנאי הברית עם האל
(ג-ו)
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש
- תמונה ב':** העם מקבל את תנאי הברית
(ז-יח)
כל אשר דבר ד' נעשה
- תמונה ג':** האל חושף את תכלית המעמד
(יח-טו)
בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם
- השיא:**
(טו-ג)
תמונה ד': משה מצטווה להכין את העם לקראת הגילוי האלוהי
השמרו לכם (מ) עלות בהר... כל הנגע בהר מות יומת.
- תמונה ה':** משה מכין את העם – מוסיף ומצווה:
(יד-טו)
לשל'שת ימים – אל תגשו אל אשה.
- מערכה שנייה:** שיא המעמד – הגילוי האלוהי
(י"ט, טז-כ', יח)
– משה המתווך בין העם ובין האל מטעם העם –
- פתיחה:** הזמן והמקום
(טז)
ויהי ביום השלישי... ויהי ק'ל'ת וברקים וענן כבד על ההר
- תמונה א':** העם, הניצב נחרד בתחתית ההר, נדהם:
(יז-יט)
משה ידבר, והאלהים יעננו בקול.

- (כ-כד) **תמונה ב':** משה שב ומצטווה להתרות בעם:
פן יהרסו אל ד' לראות, ונפל ממנו רב.
- (י"ט, כה-כ', יד) **תמונה ג':** האל מתגלה אל העם המוזהר ועומד נחרד
השיא: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר
- (טו-יז) **תמונה ד':** העם, הנחרד מן הגילוי האלוהי, מבקש את תיווכו של משה
דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות
- (יח) **תמונה ה':** משה נעתר לבקשת העם להיות מתווך
ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים
- (כ"ד, א-יח) **מערכה שלישית:** כריתת הברית בעקבות המעמד
– משה מתווך מטעם שני הצדדים: האל והעם –
- (א-ב) **פתיחה:** הזמן והמקום
לאחר שונגש משה (אל הערפל אשר שם האלהים) לבדו אל (הר) ד'
- (ג-יד) **תמונה א':** העם שב ומתחייב לקיים את דברי ד'
ויאמרו: כל הדברים אשר דבר ד' – נעשה.
- (ד-ז) **תמונה ב':** משה כמתווך כורת ברית בין האל ובין העם
ויקח ספר הברית... ויאמרו: כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע.
- (ט-יא) **תמונה ג':** נציגי העם זוכים לראיון עם האלהים
השיא: ויראו את אלהי ישראל... ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.
- (יב-יד) **תמונה ד':** משה מצטווה לעלות אל ההר ולקבל את לוחות הברית
ואל הזקנים (כבר) אמר: שבו לכם בזה עד אשר נשוב אליכם.
- (טו-טז) **תמונה ה':** משה מוזמן אל תוך הענן – שכירת כבוד ד'
ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן.
- (יז-יח) **סיום:** כבוד ד' על ההר נמשך, בעוד משה נעלם בענן
ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה.

הארה:

כל מערכה פותחת בתאור הזמן והמקום.
שיאה של כל מערכה בתמונה השלישית.
התמונות מתחלפות, לסרוגין, משה – העם – האל.

מעמד הר סיני – דרמה במבנה קלימטי

הסיפור בשמות המגולל את האירוע המכונן ('המיתוס') של מעמד הר סיני,²¹ ערוך, על-פי הצעתנו, כדרמה במבנה קלימטי.²² בהתאם להגדרתה זו, הדרמה שלפנינו מצומצמת בזמן: כמה ימים רצופים; מצומצמת במקום: לרגלי הר-סיני. 'גיבור' הדרמה – מועטים: 'העם' ונציגיו; אלהים ונציגו משה. קו-העלילה לינארי ובו עלילות-משנה בשלוש מערכות.

כמאפיין את הדרמה: העם, שאינו יודע את שעומד להתרחש בכל אחת מן המערכות, מצוי במתח מתמשך. הקונפליקט בין העם ובין אלהים מתבטא בפער הציפיות מן האירוע: העם, המושרש בתרבות האלילית של מצרים, מבקש לראות את האל בגופו ובעצמו; או, לחלופין, לשמוע את דברו במפורש – זאת כדי להאמין במציאותו. ואילו אלהים, בהתגלות מדהימה, שולל תוחלת זו: כי לא יראני האדם וחי.²³ במקומה מציב האל את האמונה בנבואה, כשליח האלהים; כדרך שמשה מתפקד לאורך הדרמה כולה. בסיומה שוללת הדרמה גם את התוחלת ('הפאגנית') של העם להגיע אל ה'התמזגות' עם האל ב'סעודה משותפת'.

הסיפור כדרמה, 'המומחזת' ע"י קריין מיומן, 'המשחק' את תפקיד ה'גיבורים' לסירוגין – אפשר בטקס בחג מתן-תורה²⁴ – מביא את המאזינים להזדהות עם התהליך הנפשי המורכב, שעובר העם לרגלי הר סיני. העם מצפה לראות את האלהים יורד בדמות מוחשית, והוא משמיע את דברו אל הקהל הנאסף לכרות עמו ברית על דרך הסעודה המשותפת. תחת זאת נחרד העם, עם בוקר, מהתפרצות געשית פתאומית. העם נסוג לאחור, ואילו משה האיש, לתדהמתם, עולה בהר ויורד הימנו – בלא כל פגע – שלא כאחד האדם. בהופעה מופלאה זו היה משה בעיני העם ל'איש-אלהים'. לפיכך מתבקש משה על-ידי העם להיות מתווך בינו ובין האל. במעמדו זה משמיע משה לעם את עשרת הדברים; ולאחר שכתב אותם על שני לוחות אבנים, כורת ברית בין העם ובין האלהים.

21. מקביל, בחשיבות, לאירוע המכונן ('המיתוס') של יציאת-מצרים.

22. ראה E. Wilson, *The Theatre Experience*, New York 1976 p. 128-129.

ראה אררט, *הדרמה במקרא*, עמ' 422.

23. שמות ל"ג, כ.

24. ראה שמות, *עולם התנ"ך*, תל אביב, 1993, עמ' 114-115. ובמפורט: משה ויינפלד, *עשרת הדברות וקריאת שמע: גילגוליהן של הצהרות אמונה*, תל-אביב, 2001, עמ' 101-118.

הדרמה בפעולה

(י"ט, א-טו) מערכה ראשונה: ההכנות לקראת המעמד

– משה המתווך בין האל ובין העם מטעם ד' –

(א-ב) פתיחה: הזמן והמקום

תמונת הפתיחה נותנת לנו את הרקע ההכרחי להבנת המעמד. הזמן: ב(ראש ה)חדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, לאחר מסע מפרך של חדש ימים ומחצה במדבר²⁵ (שלש אזכורות בכתוב אחד): ביום הזה באו מדבר סיני (לאחר ש) ויסעו מרפידים (המלחמה בעמלק) ויבאו מדבר סיני – ויחננו במדבר. המקום המדויק: ויחנן שם ישראל נגד (קרוב; לנוכח ממול) ההר (נורא ההוד) אשר שם האלהים. האווירה: דממת המדבר. השקט שלפני הסערה ביום השלישי הסמוך (פתח המערכה השנייה).

(ג-ו) תמונה א': משה כמתווך מצטווה להציע לעם את תנאי הברית עם האל

בעוד המוני העם נערכים לחנייה ממושכת נגד ההר – השכם בבקר למחרת – ומשה (כבר) עלה אל (הערפל אשר שם)²⁶ האלהים. (אותה שעה) ויקרא אליו ד' (הזמינו אליו)²⁷ מן ההר לאמר (בלשון של נביא שליח):²⁸ כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. אתם ראיתם (השכלתם להבין)²⁹ אשר עשיתי למצרים (עד אשר) ואשא אתכם על כנפי נשרים – ואבא אתכם אלי (אל ההר) – כדברי האל למשה במעמד הסנה (ג', יב): וזה לך האות כי אנכי שלחתיך: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. מכאן – ההצעה העומדת לבחירת העם: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי – (הריני מבטיחכם – מצדי) והייתם לי סגלה (= המובחר) מכל העמים – כי לי כל (עמי) הארץ. (זאת בתנאי ש) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (אנשי-מופת) וגוי קדוש (מיוחד בהתנהלותו). – אלה הדברים אשר תדבר (בשליחותי) אל בני ישראל (הנבחרים).

(ז-ח) תמונה ב': העם מקבל את תנאי הברית

שוב אנו למרגלות ההר. ויבא משה (מן ההר), ויקרא (הזמין) לזקני העם, וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ד': (כה תאמר ... ועתה אם ... ואתם תהיו לי...). ויענו (בקול רם) כל העם יחדו (כל יחיד ויחיד

25. ראה נספח ב': מפת יציאת מצרים. מסע בני ישראל ממצרים דרך המדבר – ים סוף, בציר הדרומי, ממפרץ סואץ למפרץ אילת מזרחה; ומשם – צפונה אל מדבר סיני.

26. על-פי הכתוב המקביל בסיום המעמד: ויעמד העם מרח'ק, ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (כ', יח).

27. ראה נספח א': מבנה כיאסטי – מערכה ראשונה ושנייה.

28. השווה להלן י"ט, ג; כ"ד, טז; וכן ויקרא א', א.

29. ראה, קאסוטו, שם, עמ' 156.

השווה להלן כ', יט: כה תאמר אל בני ישראל: אתם ראיתם, כי מן השמים דברתי עמכם.

שנתון "lee" – תשס"ד כרך ט'

– כמתחייב בעת כריתת ברית; ויאמרו (מתחייבים): כל אשר דבר ד' נעשה. דהיינו: מקבלים מראש את תנאי הברית.

(ח2-10) תמונה ג': האל חושף את תכלית המעמד

התמונה חוזרת אל מרומי ההר. משה שרוי בציפיה להיענות האל לכרות ברית עם העם: וישב משה את דברי העם אל ד'. תחת זאת מגלה לו האל את המטרה הנסתרת, והיא המהותית לכל המעמד (שיא המערכה הראשונה): ויאמר ד' אל משה: הנה אנכי בא אליך (הגילוי האלוהי הנו למעןך) – בעב הענן (= ענן כבוד) – בעבור (תכליתו אינה אלא למען) ישמע העם בדברי עמך (שמיעה שלא בנוכחות ישירה);³⁰ (וכתוצאה מן הגילוי) וגם (אכן) כך יאמינו³¹ (כנביא-שליח) לעולם.

(ט2-20) תמונה ד': משה מצטווה להכין את העם לקראת הגילוי האלוהי

אנו עדיין בערפל על ההר; ומשה עודנו ניצב בציפיה למענה האלוהי – ויגד משה את דברי העם אל ד'³² – מבקש לברר, כיצד תיכרת הברית עם העם. בתשובתו אין האל מגלה לעם את המטרה הנסתרת של המעמד, כפי שהובהרה למשה בתמונה הקודמת. העם מצטווה להתכונן לקראת הגילוי האלוהי על ההר בלא שייאמר לו כיצד. ויאמר ד' אל משה לך אל העם וקדשתם (הכן אותם לקראת הגילוי האלוהי) היום ומחר – וכבסו שמל'תם – והיו נכ'נים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ד' לעיני כל העם (בעב הענן – כאמור למשה לעיל) על הר סיני. (זאת – ועוד:) והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם (מ)עלות³³ בהר ונגע בקצהו. כל הנגע בהר מות יומת. לא תגע בו יד, כי סקל יסקל או ירה יירה – אם בהמה אם איש לא יחיה. (רק) במשך היבל (= בהשמע קול השופר – בסיום המעמד) המה יעלו בהר. המטרה: להרחיק את העם – ההווה האנושית מן ההר – ההווה האלוהית הנוראה. זאת, כאמור, במקבילה הכיאסטית (תמונה ב' במערכה השנייה): לא יוכל העם לעלות אל הר סיני ... הגבל את ההר וקדשתו (כג) (נספח א').

(יד-טו) תמונה ה': משה מכין את העם מוסיף ומצווה

שוב וירד משה מן ההר אל העם; וכמצווה: ויקדש את העם – הכינם לקראת המעמד, כמו במקבילה הכיאסטית (נספח א'): ויוצא משה את העם לקראת האלהים... ("ט", יז). משה אינו מסתפק בצו האלוהי ויכבסו שמל'תם אלא מוסיף מטעמו: ויאמר אל העם: היו נכ'נים (לגילוי האלוהי – עם שאתם מקפידים) לשלושת ימים (עד האירוע) אל תגשו אל אשה. עם זאת לא נמסר, שמשה מזהיר את העם מפני כל ניסיון

30. השווה בראשית כ"ז, ה: ורבקה שמת בדבר יצחק אל עשו בנו. היא שומעת את הקול בלבד, אך אינה נוכחת בעת הדיבור; ולפיכך רק משערת מה נאמר בין האב ובנו. ראה אררט, **הדרמה במקרא**, עמ' 61 הערה 12.

31. השווה שמות י"ד, לא: וייראו העם את ד' – ויאמינו בד' ובמשה עבדו.

32. על דרך זו אנו מבארים את החזרה על הכתוב בפתח התמונה הקודמת: וישב משה את דברי העם אל ד'. רק בפתח התמונה הנוכחית מתייחס האל אל דברי העם.

33. כפלונו את המסוף המילה לכם.

לעלות בהר – כדברי ד' בתמונה הקודמת. לפיכך, שב האל ומבקש ממשה להזהיר את העם (בתמונה ב', במערכה השנייה): פן יהרסו אל ד' לראות ונפל ממנו רב. וזאת הוא אכן עושה (בראשית תמונה ג' בסמוך): וירד משה אל העם (להזהירם).

בסוף המערכה הראשונה – כמאפיין את הדרמה – העם ב מ ת ח: כיצד יתגלה אלהים ביום השלישי?

(יט, טז-כ', יח) מערכה שנייה: שיא המעמד – הגילוי האלוהי

– משה המתווך בין העם ובין האל מטעם העם –

(טז) פתיחה: הזמן והמקום

המערכה הראשונה נפתחה ועמדה בסימן דממת המדבר. המערכה השנייה נפתחת ועומדת בסימן רעש האדמה: ויהי ביום השלישי (מקביל אל בחדש השלישי לעיל) – בהיות הבקר – ויהי ק' ל' ת וברקים וענן כבד (מקביל אל בעב הענן [ט] שנאמר, לעיל, למשה) על ההר וקל שופר (משב-רוח קולני) חזק מאד – ויחרד כל העם אשר (מצוי עדיין) במחנה (למרגלות ההר).

(יז-יט) תמונה א': העם, הניצב נחרד בתחתית ההר, נדהם:

השכם בבקר – מופתע בעצמו מן התופעה – ויוצא משה את העם (הנחרד) לקראת (המפגש עם) האלהים (הנורא) – מן המחנה (הערוך כנגד ההר) – ויציבו (קרוב יותר) בתחתית ההר. אותה שעה חזו במראה, שאמור להיות התגלות האלהים: והר סיני (בחינת הדום לרגלי האל) עשן כלו (=ענן כבד), מפני אשר (כבר) ירד עליו ד' באש (?) פָּרַץ לבה מלוע ההר) – ויעל עשנו (= הענן) כעשן הכבשן (בעוד ש) ויחרד (נודעזע) כל ההר מאד. (אותה שעה) ויהי קול השפר (משב רוח קולני פורץ מבין ההרים) הולך וחזק מאד – משה נפרד עתה מן העם ועולה "לקראת האלהים". אחר זמן-מה נדמה לעם כי: משה ידבר (בעוד) והאלהים יעננו³⁴ בקול (חזק) – בקול ולא בדיבור.³⁵

(כ-כד) תמונה ב': משה שב ומצטווה להתרות בעם

בעוד התופעה הגעשית נמשכת – וירד ד' על הר סיני (לעיל באש) אל (= על) ראש ההר (?) הלווע הוולקני) – ויקרא (הזמין) ד' למשה (ממקומו במעלה ההר – תמונה א') אל ראש ההר. ויעל משה (אל הערפל אשר שם האלהים – להלן תמונה ה') – ויאמר ד' אל משה (שב ומזהיר): רד העד בעם פן (שלא) יהרסו (לבל יתפרצו באקסטזה דתית) אל ד' לראות (את דמותו – כביכול) – ונפל ממנו רב. וגם (אפילו)

34. ענה, כאן, במשמעות של קול ענות (= קול חזק: שמות ל"ב, יח). ראה כיצד תרגם כאן אונקלוס: "ומן קדם ד' מתעני ליה בקל". ראה א' אבן שושן, המלון החדש, ירושלים 1973, ע"ה 3. קרא בקול, השמיע.

35. השווה שמות, דעת מקרא, עמ' שע"א: "וסתם הכתוב ולא פרש, מה דבר משה ומה ענה אותו האלהים בקול".

שנתון "lee" – תשס"ד כרך ט'

הכהנים (זקני ישראל, ואולי הבכורות)³⁶ הנגשים (הרשאים לגשת) אל ד' – (הפעם) יתקדשו (יפרשו – יתרחקו מן האלוהי-הנורא) – פן יפרץ בהם (חרי אף) ד'.³⁷

משה, שלא עמד על חומרת אזהרת ד' (כפי שראינו בסיום המערכה הראשונה), מתנצל: ויאמר משה אל ד': לא יוכל העם (המוזהר) לעלות אל הר סיני (לראות את האלהים), כי אתה (כבר) העדִתָהּ בְּנוֹ לֵאמֹר: הגבל את העם וקדשתו. ואף על-פי כן שב האל ומזהיר. ויאמר אליו ד' (בדחיפות): לך רד ועלית אתה ואהרן עמך, (ואילו) והכהנים (זקני ישראל – על-פי המקבילה כ"ד, א) והעם אל יהרסו (יעיזו לפרוץ) לעלות אל ד' (לראותו) – פן יפרץ בהם (חרון אף ד').³⁸

(י"ט, כה-כ', יד) תמונה ג': האל מתגלה אל העם המוזהר ועומד

בעוד התופעה הגעשית נמשכת (וירד ד' על הר סיני אל ראש ההר – בפתח תמונה ב') – וירד משה אל העם (בשנית – ראה בפתיחת תמונה ה' במערכה הראשונה) – ויאמר אלהים (את דברי האזהרה הנשנים של האל: פן יהרסו אל ד' לראות – ונפל ממנו רב).

וכך, שעה שנתרחק משה מן ההר – והוא עם העם למרגלות ההר (זאת, כמסתבר, בכוונת מכוון מאת האל) – בעוד (התחלת התמונה הבאה: וכל העם רֵאִים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן), – בו בעת: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר – בלא ציון המוען: משה או העם. אפשר בא לומר: עשרת הדברים – כדיבור אלוהי – לא נשמעו – לא על-ידי משה ולא על-ידי העם.³⁹ נראה, כי הצעת פרטי עשרת הדברות (כ', א-יד), בתמונה המרכזית של המערכה (ג'), באה להציב את האירוע כשיא המערכה השנייה.

(טו-יז) תמונה ד': העם הנחרד מן הגילוי האלוהי מבקש את תיווכו של משה

שעה שהאל משמיע, כדיבורו (דהיינו בהתגלותו), את עשרת הדברות – וכל העם (אינם אלא) רֵאִים את הקולות ואת הלפידים (= הברקים) ואת קול השֹׁפָר (= הרוח הנושבת בעוצמה) ואת ההר עשן (בענן כבד) – וירא העם (את הגילוי האלוהי הנורא) – וינעו (בחרדה) ויעמדו מרחֹק (מן ההר) – יתר על שנצטוו על-ידי משה. אותה שעה ויאמרו אל משה (הנצב עמם בתחתית ההר): – דבר אתה עמנו (כמתווך) ונשמעה – ואל ידבר עמנו (ישירות) אלהים (נורא-ההוד) – פן נמות.

משה מנסה להרגיע את העם הנחרד: ויאמר משה אל העם: אל תיראו (מן הנורא האלוהי כהתגלותו לפניכם), כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (בעב הענן). מהות הניסיון מסתברת מן המשפט המבאר

36. ראה המקבילה של זקני ישראל (כ"ד, א) אל הכהנים (י"ט, כד).

וראה קאסוטו, שם, עמ' 161.

37. השווה פרץ עזה: שמ"ב ו', ז-ח.

38. ראה פתרון אחר לבעיית הכפילות של אזהרת ד' שלא לעלות בהר: א' אלדר, "מעמד הר סיני והגבלותיו", **מגדים**, לו, תשרי תשס"ג, עמ' 23-9.

39. השווה רמב"ם, מורה נבוכים, חלק שני סוף פרק ל"ב ופתיחת פרק ל"ג.

בסמוך: ובעבור⁴⁰ תהיה יראתו (של הגילוי האלוהי) על פניכם – לבלתי תחטאו – בבקשכם לראות את דמות האלוהים; או אם שבדעתכם לסמלו בכל צורה שהיא, כמבואר להלן (יט-כ): אתם יראים כי מן השמים דברתי עמכם – לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ניסיון זה מבואר ביתר פירוט – כפי שכבר ציינו – בנאומו של משה (דברים ד', י-כד) ... אשר ילמדון ליראה אתי... כי לא יראים כל תמונה ביום דבר ד' אליכם בח'רב מתוך האש. פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל...

(יח) תמונה ה': משה נעתר לבקשת העם

משה נענה לבקשת העם לשמש מתווך בינו לבין האל. ולפיכך בעוד שויעמד העם מרחק – ומשה נגש (נתקרב כשליח-העם) אל הערפל (= ענן כבוד) אשר שם האלהים (נורא ההוד). המערכה מסתיימת בציפיית העם למילוי שליחות משה:⁴¹ הבאת דברי-ד' – הם הם פרטי הברית.

(כ"ד, א-יח) מערכה שלישית: כריתת הברית בעקבות המעמד

– משה מתווך מטעם שני הצדדים: האל והעם –

ואכן משה עושה את השליחות: עולה אל ההר (אל הערפל) וחוזר אל העם (שבתחתית ההר) – כמתואר בפתח המערכה השלישית (תמונה א'): ויב'א משה ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים. דברי ד' מתייחסים לעשרת הדברים, המפורטים במערכה השנייה תמונה ג'; ואפשר גם לדברי ד' אל משה: אתם ראינים כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף ... מזבח אדמה תעשה לי...⁴² – קטע זה, מובא בסיום 'הפרשה', לאחר המערכה השנייה (כ', יט-כג). בהמשך, בראש 'הפרשה' הבאה, מובאים ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם (פרקים כ"א-כ"ג) – אשר אליהם מתייחס, כמסתבר, האמור לעיל: ואת כל המשפטים.

המערכה השלישית, על-פי הצעתנו, מובאת בסוף 'הפרשה' (פרק כ"ד). משום כך מתחייבים בפתיחתה – דברי קישור אל המערכה השנייה לאחר הסתייה הגדולה.

(כ"ד, א-ב) פתיחה: דברי קישור – הזמן והמקום

לשון הדברים מצביעה על התייחסות עניינית אל האמור במערכה השנייה:⁴³ ואל משה (כבר) אמר⁴⁴

40. ו' הביאור – במשמעות של 'דהיינו'.

41. מתח, בדומה, ראינו בסוף המערכה הראשונה: הציפייה להתגלות האל ביום השלישי. המתח, הוא, כאמור, ממאפייני הדרמה.

42. המתייחסים, לפי ביאורנו לעיל, לדברי משה אל העם בתמונה ד' (כ', יז): ... ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו – בעשיית פסל לשם ד'; ותהיו מסתפקים במזבח אדמה.

43. בדרך זו נראה לנו לפרש מחלוקת פרשנית קדומה (אצל ראשונים ואחרונים): אימתי נאמרה פרשה זו.

שנתון "lee" – תשס"ד כרך ט'

על ה'אל ד' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל – והשתחויתם מרח'ק (השווה לסוף תמונה ב': ויאמר אליו ד': לך רדו עלי אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלו אל ד' פן יפרץ בם). ונגש משה לבדו (השווה לסוף תמונה ה': ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים); והם (חוזר אל זקני ישראל) לא יגשו והעם לא יעלו עמו (מקביל לאמור: אל יהרסו לעלות – בתמונה ב').

רוצה לומר: אירועי המערכה השלישית באים בעקבות עליית משה אל ההר, כשליח העם, לקבל בשמם את תנאי הברית (עשרת הדברים); דהיינו ביום שלמחרת: הרביעי לחדש השלישי. – המקום, כמצויין להלן בתמונה ב', תחת ההר.

(ג-17) תמונה א': העם שב ומתחייב לקיים את דברי-ד'

ואכן (השווה פתיחת תמונה ה' במערכה הראשונה: וירד משה מן ההר אל העם) – ויבא משה (אל תחת ההר) ויספר לעם את כל דברי ד' (דהיינו עשרת הדברים לעיל כ', א-יד. וראה דברים ה', יט: את הדברים האלה דבר ד' אל כל קהלכם בהר מתוך האש)⁴⁵ ואת כל המשפטים (פרשת משפטים, לעיל כ"א, א-כ"ג, יט).

משסיים משה להציע לפני העם את פרטי הברית – ויען (בנשיאת קול טקסית) כל העם, קול אחד (בהסכמה כללית), ויאמרו (מתחייבים ומקבלים על עצמם): כל הדברים (דברי-ד' בצירוף המשפטים) אשר דבר ד' – נעשה! (מקביל להתחייבות, העקרונית, בתמונה ב' שבמערכה הראשונה: ויענו כל העם יחדו ויאמרו: כל אשר דבר ד' נעשה).

עתה, כנוהג המקובל בעת כריתת ברית, מעלה משה את הדברים על 'ספר'; מן הסתם: 'לוח אבן':⁴⁶ ויכתב (= חקק)⁴⁷ משה את כל דברי ד' (= עשרת הדברים)⁴⁸ על 'הלוח' האחד (מ"שני לוחות הברית"), 'ספר' ההתחייבות של העם.⁴⁹

בזאת נסתיים האירוע, שבו שמע העם את פרטי הברית וקיבל על עצמו לקיימם. כריתת הברית עם האל תבצע אך למחרת היום.

(ד-27) תמונה ב': משה כמתווך כורת ברית בין האל ובין העם

44. צורת עבר מוקדם (Past Perfect) ראה רש"י לבראשית ד', א: והאדם ידע – כבר קודם העניין של מעלה, וכן שם כ"א, א: וה' פקד את שרה ועוד.

45. כביאור הרמב"ן על-אתר: "והם אמרו נעשה כל דברי ה'", אשר צוה אותנו בעשרת הדברות". ואפשר שלכך כיוון רבינו סעדיה גאון, בפירושו על התורה (תרגם והעיר י' קאפח), ירושלים, תשמ"ד, עמ' צ'. מובא בהערה 11, במאמר של אררט, ראה הערה 14 לעיל. והשווה ביאור קאסטר, שם, עמ' 217.

46. ראה הערה 54 להלן: שלושה עניינים בטקס הברית בין האל ובין העם. וראה **אנציקלופדיה מקראית**, בערכים: "ברית", "לוחות הברית", "ספר" (כתובת החקוקה באבן). **האנציקלופדיה של התנ"ך**, בערך "ברית". **האנציקלופדיה הישראלית לתנ"ך**, בערך "ברית".

47. ראה צ' רדי, ח' רבין, **המלון החדש לתנ"ך**, ירושלים, 1989, "כתב" 2. חקק, חרת על אבן. על דרך האמור: והמכתב מכתב אלהים הוא, חרות על הלוחות (שמות ל"ב, טז).

48. נראה לנו להסמיק את פתיחת פסוק ד' – ויכתב משה – אל פסוק ג', ולא אל פסוק ד', האמור להיפתח, על-פי הצעתנו, בכתוב: וישכם בבקר.

49. ראה הערה 16 לעיל.

ברצף הזמנים התמונה פותחת ביום החמישי לחדש השלישי.⁵⁰ וישכם (משה) בבקר ויבן מזבח (כמייצג את האל בעת כריתת הברית) ת ה ה ר; ושנים עשרה מצבה (כמייצגות) לשנים עשר שבטי ישראל. ולאחר שוישלה את נערי בני ישראל (= זאטוטי = אצילי = זקני ישראל)⁵¹ – ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים, לד', פרים⁵² – (נגש משה, כמתווך, לערוך את טקס הברית בין העם ובין אלהים): ו י ק ח משה חצי הדם (לצורך העם) ושם באגנת (לשימוש מאוחר יותר); ו(אילו) חצי הדם (האחר) זרק (מיד) על המזבח (לצורך גבוה). בינתיים: ו י ק ח (את) ספר הברית (= עשרת הדברים) ויקרא באזני העם ויאמרו (שבו וקבלו על עצמם): כל אשר דבר ד' – נעשה ונשמע (= כל הדברים אשר דבר ד' נעשה – בתמונה א' לעיל). אותה שעה: ו י ק ח משה את הדם (מן האגנות) ויזרק על (המצבות המייצגות את) העם.⁵³ ויאמר: הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם – על כל הדברים האלה (= עשרת הדברים = ספר הברית).

נמצא, כי 'ברית הדמים' שערך משה, כמתווך, מחייבת את שני הצדדים; כאמור בפתיחת הדרמה (מערכה ראשונה תמונה א'): ועתה אם ... ושמתם את ב ר י ת י – והייתם לי סגלה מכל העמים ... (בתנאי) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. משה בנאומו השני מוסיף ומבאר: לא את אבותינו כרת ד' את הברית הזאת, כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים (ה', ג).

(ט-יא) תמונה ג': נציגי העם זוכים לראיון עם האלהים

המערכה השלישית (כמו קודמותיה) מגיעה אל שיאה בתמונה מרכזית (ג'): נציגי העם בלבד זוכים 'לראות' את האלהים, זאת, לאחר שנטלו חלק ב'סעודה המשותפת' עמו, כחלק מטקס הברית,⁵⁴ – כמתואר בתמונה הקודמת: וישלה את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים – לד' – פרים – מקביל אל האמור, להלן, בסוף התמונה דגן: ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו – ויחזו את האלהים (לאחר ש) ויאכלו (מן הזבח) וישתו.

תמונת הראיון האלוהי (תמונה ג') מתוארת, בזהירות רבה, כמחזה נבואי.⁵⁵ ויעל (מתחת ההר) משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ויראו (על ההר) את (כבוד) אלהי ישראל (כאשר) ותחת

50. ראה האמור בפתיחת המערכה השלישית: משה עולה אל ההר כשליח העם – ביום שלמחרת – הרביעי לחדש השלישי. וראה רש"י על-אתר, דבור-המתחיל: וישכם בבקר – בחמשה בסיון.

51. ראה ב' הלוי עפשטיין, **תורה תמימה**, ספר שמות, על-אתר, והערה ב' שם. וראה תמונה ג' בסמוך (ט-יא): שבעים מזקני ישראל = אצילי בני ישראל.

52. השווה האמור בטקס הברית בימי יהושע (ח', לא) ... ויעלו עליו עלות לד' ויזבחו שלמים. אפשר שיש לקרוא כאן: ע"ד מקרא מסורס: ויעלו עלת – לד' – (לצורך גבוה) ויזבחו שלמים (לצורך העם) – פרים. וע' במפורט בפירוש עמוס חכם על-אתר.

53. ראה קאסוטו, **שם**, עמ' 218: "אולי על המצבות המייצגות את שנים עשר שבטי ישראל".

54. ראה הערה 14, אררט, כל המצות... מה... **שאנן, ג'**, תשנ"ז, הטבלה בעמ' 17: טקס הברית כלל שלושה עניינים נפרדים הקשורים זה בזה:

א. (1) הקמת מזבח אבנים (מצבה). (2) עליהן ייכתבו דברי-ד' הם דברי-הברית.
ב. (3) בניית מזבח אבנים (שלמות) (4) עליו יועלו עולות (לצורך גבוה) וחבחי שלמים (לצורך העם).
ג. (5) טקס הברית – הקריאה והקבלה; ולסיום (6) כריתת הברית בסעודה משותפת.
55. ראה קאסוטו, **שם**, עמ' 219.

שנתון "לע" – תשס"ד כרך ט'

רגליו כמעשה לבנת (= לובן) הספיר, וכעצם (= מראה) השמים לט' הר (= לזהר).⁵⁶ – נציגי העם לא ראו איפוא את 'דמות' האלהים אלא את גילוי 'כבודו' – במראה אלוהי מופלא: מעין אור זוהר לבן בהיר ונמשך. זאת – בשונה מגילוי כבוד ד' לעם (פתח המערכה השנייה): באש – ויעל עשנו כעשן הכבשן.

ואף שנתגלה אלהים לנציגי העם, הנאצלים, בגילוי ייחודי זה – לא זכו לשמוע את דברו בחינת 'נביאים': ואל א צ י ל י בני ישראל (הנזכרים לעיל: משה אהרן נדב ואביהוא ושבעים מ ז ק נ י ישראל – ו י ר א ו את אלהי ישראל) – לא שלח ידו (לא נתבאן;⁵⁷ אף ש) ו י ח ז ו את האלהים (אחר ש) ויאכלו (מן הזבחים) וישתו. הביטוי ויחזו את האלהים, לפי ביאורנו, בא לצמצם את משמעות הביטוי המקביל – ויראו את אלהי ישראל – ראייה בדרגה נמוכה של 'מחזה' בלבד.⁵⁸

(יב-יד) תמונה ד': משה מצטווה לעלות אל ההר ולקבל את לוחות הברית

בתמונה זו – בתחתית ההר – נפרד משה מזקני העם כמצויין להלן (ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם). זאת – בעקבות עלייתו החוזרת אל ההר, על מנת לקבל את העותק השני, מטעם האלהים, של "לוחות הברית". ויאמר ד' אל משה ע ל ה אלי ההרה (אל הערפל אשר שם האלהים – כאמור בסוף המערכה השנייה – כ', יח) – והיה שם (שהות זמן בלתי מוגדרת, שנתארכה עד כדי ארבעים יום) – ואתנה לך (מטעמי – הצד השני בברית) את לַחֹת האבן ו(דהיינו:) התורה והמצוה (=עשרת הדברות) אשר (כבר) כתבתי לך לחקוק על ספר הברית – העותק של הצד האחר – העם – להור'תם.

שימוש הלשון התורה והמצוה – הבא לתאר את תוכן דברי-ד' ("עשרת הדברים" בדברים ד', יג; י', ד), החרות על "לוחות הברית", – מצוי בנאומי של משה (דברים ה', יט-ל), המתחיל בלשון: את הדברים האלה ("עשרת הדברים" המובאים בחלקו הראשון של פרק ה') דבר ד' אל כל קהלכם בהר מתוך האש וגו'; ובסיום בא האזכור: והחקים והמשפטים (ו'ו' של דהיינו – מבארת את שיש בעשרת הדברות) אשר תלמדם. ואכן כזו היא כותרת נאום המצוות שבסמוך (ו', א) וזאת המצוה (עשרת הדברות – הכוללים את) החקים והמשפטים אשר צוה ד' אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה.⁵⁹ שימוש לשון זה מובא גם בפרשת כריתת הברית עם הכניסה לארץ (דברים כ"ז, א, ג, ח): ויצו משה

56. לביאור זה של הכתוב ראה רבנו סעדיה גאון, שם, עמ' צ' והערה 8, 10.

57. ראה ח"י חמיאל "מקראות כפירושם" – עיונים בדרכי פרשנות המקרא (תדפיס מתוך), מעיינות, י"א, ירושלים תשמ"ו עמודים 31-49. מתוך מבחר הפרשנויות שהוא מביא לפסוק הנדון (שמות כ"ד, יא) אנו מאמצים – על-פי תמונת הדברים – את פירושי רבי אברהם בן הרמב"ם, אברבנאל והכתב והקבלה. זאת – עפ"י הכתוב בירמיה (א', ט): וישלח ד' את ידו ויגע על פי ויאמר ד' אלי. – יד-ד' מציינת מאמר נבואי. וכן בשכיחות מרובה אצל יחזקאל (א', ג): היה היה דבר ד' אל יחזקאל... ותהי עליו יד ד'. בהמשך מובא מחזה דומה לאמור בכתוב שלפנינו: וארא והנה רוח סערה... ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב... (שם, כו) ומעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (כח) כמראה הקשת... כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ד'. ולהלן (ב', ט) ואראה והנה יד שלוהה אלי והנה בו מגלת ספר (ג', יד). ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי וי ד' עלי חוקה. (שם, כב) ותהי עלי שם יד ד' ויאמר לי. וכן (ח', א-ג) ותפל עלי שם יד אד' ד' ואראה והנה דמות כמראה אש... וישלח תבנית יד... ועוד: ל"ז, א; מ', א.

58. ראה: היה דבר ד' אל אברהם במחזה לאמר (בראשית ט"ו, א); מחזה שדי יחזה (במדבר כ"ד, ד, טז).

59. ראה הערה 14, אררט, "כל המצוה", שם, עמ' 16-20 הפרק: התורה=מצוה=עשרת הדברים.

וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצווה (= עשרת הדברות) בעברך; וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב. מקביל אל האמור בברית תחת ההר בחורב (שמות כ"ד, ד) ויכתב משה את כל דברי ד' – עשרת הדברות – כביאור הרמב"ן על-אתר.⁶⁰

לא לבדו עולה, הפעם, משה אל ההר לקבל את הלוחות מטעם ד': ויקם משה, ויהושע משרתו, ויעל משה אל הר האלהים; זאת, לאחר שכבר נפרד מזקני העם: ואל הזקנים אמר: שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם (בלי לקבוע מועד; ובינתיים), והנה אהרן וחור עמכם (כממלאי מקום משה המנהיג) – מי בעל דברים יגש אלהם.

(טו-טז) תמונה ה': משה מוזמן אל תוך הענן – שכינת כבוד ד'

אי-שם, במעלה ההר, נפרד משה מיהושע: ויעל משה (לעצמו) אל (מרומי) ההר. אותה שעה ויכס הענן ("הערפל") את (פסגת) ההר. גילוי זה של 'השכינה' (הוא מראה דמות כבוד-ד' בלשון הנביא)⁶¹ נמשך ימים אחדים: וישכן כבוד ד' על הר סיני – ויכסהו הענן (משך) ששת ימים, (ורק אז) – ויקרא אל (הזמין)⁶² האל את משה, ביום השביעי, מתוך הענן.

במקום זה, ובמועד זה, אנו נפרדים ממשה, עד לאחר שיעשה את שליחותו ויקבל את שני לוחות העדת (להלן סוף פרק ל"א). – במורדות ההר, כעבור ארבעים יום, ייפגש משה עם יהושע, ויתברר לו, כי העם לא עמד בניסיון: בעת שמשה, 'האלהים' בעיניהם, נעדר ממושכות – (כדברי האל) שחת עמך... עשו להם עגל מסכה... ויאמרו: אלה אלהיך, ישראל... (ל"ב, ז-ח).

(יז-יח) סיום: בין האירועים

וכך, תמונת הדברים, המרשימה ומעוררת חרדות וציפיות – בסיום הדרמה הנוכחית "מעמד הר סיני" – מכינה אותנו לקראת הדרמה הבאה (שמות ל"א, יח-ל"ג, ו): "מעשה העגל".⁶³ 'הסיום' של הדרמה הנוכחית מתקשר אל 'הפתיחה' של הדרמה הסמוכה כלהלן (כ"ד, יז-יח): ומראה כבוד ד', כאש אכלת בראש ההר, (נמשך) לעיני בני ישראל.⁶⁴ (אותה שעה) ויבא משה בתוך הענן (אחר ש) ויעל אל ההר (על-מנת לקבל את הלוחות) – ויהי משה בהר (בערפל) ארבעים יום וארבעים לילה, כשהוא מותיר את העם בחרדה ובדאגה לגורלו.⁶⁵ בינתיים (ל"א, יח) ויתן אל משה, ככל תו לדבר אתו בהר סיני, שני לוחות העדת

60. וציווהו: לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצווה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם (דברים ה', כז-כח). זה שאמר בכאן: ואתנה לך את לחות האבן – והתורה והמצווה (שמות כ"ד, יב).

61. יחזקאל א', כח. וראה הערה 57 לעיל. שים לב שלוש פעמים "ענן"=שכינה בתמונה זו.

62. ראה באורנו לעיל תמונה א' במערכה הראשונה (י"ט, ג): ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ד' מן ההר לאמר. וכן ביאורנו לפתח תמונה ב' במערכה השנייה: וירד ד' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ד' למשה אל ראש ההר ויעל משה. וראה ויקרא א', א ועוד.

63. ראה אררט, הדרמה במקרא, עמ' 97-104.

64. הביטוי "בני ישראל", בזיקה ל"הר", מופיע בפתיחה של הדרמה: בחדש השלישי לצאת בני ישראל... ויחן שם ישראל נגד ההר; וכאן בסיום: כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל.

65. מתח המאפיין את הדרמה. השווה סיום מערכה ראשונה ושנייה לעיל.

– לַחֲתֹאבֵן – כתבים באצבע אלהים. – 'הפרולוג': על ההר. אולם (תמונה א'-ל"ב, א) בתחתית ההר: וירא העם כי ב'ש משה לרדת מן ההר – ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו: קום עשה לנו אלהים, אשר ילכו לפנינו, כי זה משה האיש, אשר העלנו מארץ מצרים, לא ידענו מה היה לו.

משה, השרוי בהר⁶⁶ ממושכות, מעורר בקרב המון העם – בסוף הדרמה "מעמד הר סיני" כמו בפתיחת הדרמה "מעשה העגל" – הרגשה קשה של נטישת אלהים את ישראל. מכאן הפנייה הנחרדת של העם אל אהרן, ממלא מקום משה: עשה לנו אלהים... כי זה משה האיש... לא ידענו מה היה לו.

הזדקקות העם ל'נעבד מורגש', שנדרדרה לעבודת העגל, מבארת על שום מה ויותר, כביכול, אלהים על הרעיון: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ', כא), האמור לאחר מעמד הר סיני; ומכאן המצווה ליצור 'מקום'-מפגש עם האלוהי – 'המשכן' – המובאת, בתורה, בין שתי הדרמות.⁶⁷

הדרמה והנאום בעיון אינטרטקסטואלי

כמו במאמרנו הקודם – "מעשה המרגלים בדרמה ובנאום" – כך במאמרנו הנוכחי – "מעמד הר סיני בדרמה ובנאום" – ניצלנו את הפרשנות הפנים-מקראית, כדי להגיה אור מן הנאום אל הדרמה ומן הדרמה – אל הייחודי בנאום. המאזינים לדרמה "מעמד הר סיני" משכילים להבין (על דרך ההזדהות עם האירועים המרשימים החד-פעמיים), כי 'האלוהי', בלתי נתפש במוחש – לא במראה ולא בקול. יחידי-סגולה עשויים 'לחזות' בהשתקפות של 'האלוהי'; ואילו משה (המתווך בין האלוהי והאנושי) שומע (הוא בלבד) את 'הקול האלוהי'.

בנאומיו מיישם משה את המשתמע מן האירועים במעמד הר סיני – בדרישה שלא לעשות לשם ה'אלוהים' – פסל תמונת כל סמל. את 'דבר האלוהים' יעביר לעם רק 'הנביא-השליח' בלבד.

66. "ההר", בסיום הדרמה, שלוש פעמים – בצד המוטיב החוזר של "האש" ו"הענן" – לעומת החזרה המשולשת על דממת "המדבר" בפתיחה של הדרמה.

67. ראה אררט, שם, עמ' 94.

שנתון "Lee" – תשס"ד כרך ט'

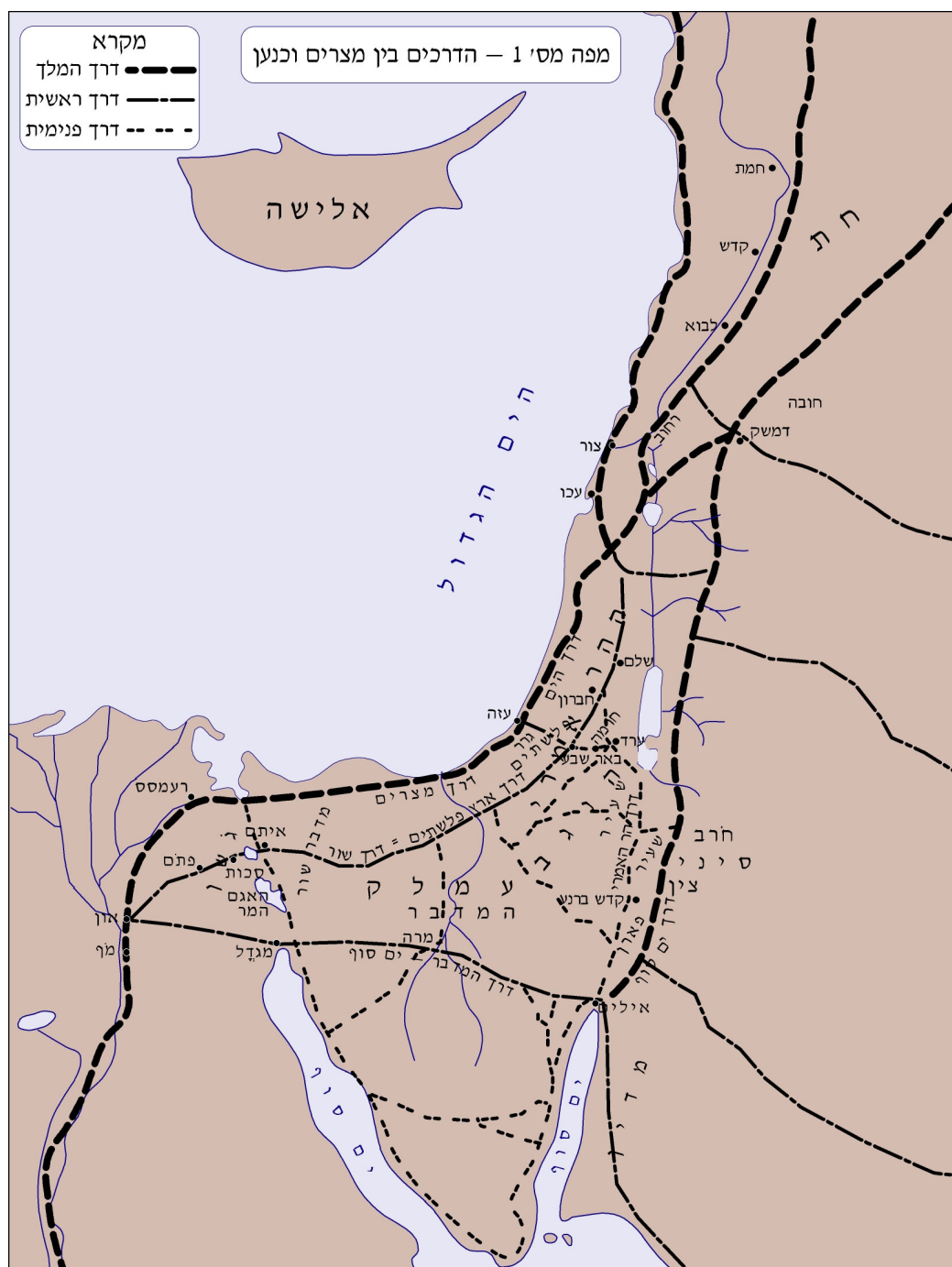
נספח א': מבנה כיאסטי –

מערכה ראשונה ושנייה

מערכה ראשונה	מערכה שנייה
<u>תמונה א'</u> ומשה עלה אל האלהים	<u>תמונה ה'</u> ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים
<u>תמונה ב'</u> ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה	<u>תמונה ד'</u> ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה
ה ש י א	
<u>תמונה ג'</u> בעבור ישמע העם בדברי עמך	<u>תמונה ג'</u> וידבר אלהים את כל הדברים האלה
<u>תמונה ד'</u> והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם (מ)עלות בהר	<u>תמונה ב'</u> לא יוכל העם לעלות אל הר סיני הגבל את ההר וקדשתו
<u>תמונה ה'</u> וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ... היו נכונים	<u>תמונה א'</u> ויוצא משה את העם לקראת האלהים ... ויתיצבו בתחתית ההר.

שנתון "le" – תשס"ד כרך ט'

נספח ב':

שנתון "קלע" – תשס"ד כרך ט'

